

ที่มาของปัญหา ซึ่งทำให้มุสลิมไทยบางกลุ่มลดความเชื่อถือต่อสถาบันจุฬาราชมนตรีก็คือ การที่ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีมีภาวะการเป็นโลกทัศน์นิยมมากกว่าภาวะการเป็นศาสนนิยม ทั้งนี้ไม่ใช่เกิดจากบุคคลที่ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี แต่เกิดจากขบวนการพิจารณาคัดเลือกผู้ซึ่งจะเข้ามาดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี และจากสถานภาพของจุฬาราชมนตรีที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ที่ทำให้จุฬาราชมนตรีกลายเป็นผู้มีสถานภาพตามกฎหมายสองสถานภาพที่ขัดแย้งกัน คือ การเป็นผู้นำกิจการทางศาสนาและเป็นประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยที่อธิบายถึงปัญหาเพิ่มเติมได้ ดังนี้

2.2.1 ขบวนการได้มาซึ่งตำแหน่งจุฬาราชมนตรี

ภายหลังจากที่ประเทศไทยมีการปกครองแบบประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาได้มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีผลกระทบต่อสถาบันจุฬาราชมนตรีประการหนึ่งที่ทำให้จุฬาราชมนตรีกลายเป็นสถาบันที่มีภาวะการเป็นโลกทัศน์นิยม ทั้งนี้เพราะรัฐบาลได้เลือกผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี โดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองอย่างเด่นชัด กล่าวคือ จุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ แม้ว่าเป็นผู้มีความรู้ด้านการศาสนาเป็นอย่างดี และเคยมีประสบการณ์จากการเดินทางไปศึกษาต่างประเทศ และเดินทางไปประเทศต่าง ๆ¹⁴ แต่เพราะรัฐบาลไทย ในยุคนั้นคาดหวังให้ท่านปฏิบัติงานสำคัญให้แก่รัฐบาลคือ ช่วยแก้ปัญหาเกี่ยวกับอิทธิพลของอังกฤษที่ก่อให้เกิดการการเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกดินแดนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย ในช่วงเวลาภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ด้วยเหตุนี้การได้มาซึ่งตำแหน่งจุฬาราชมนตรีตั้งแต่ยุคประชาธิปไตยเริ่มแรก ก็เพื่อทำหน้าที่ทางการเมืองให้แก่รัฐบาล และเนื่องจากการได้มาของผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีได้มาจากการเมืองจึงทำให้จุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ต้องพ้นจากตำแหน่งใน พ.ศ. 2490 ด้วยสาเหตุที่มาจากความขัดแย้งทางการเมืองภายในของไทย¹⁵ จุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งเหตุการณ์นี้กระทบต่อภาพลักษณ์ของจุฬาราชมนตรีซึ่งเป็นผู้นำกิจการด้านศาสนาอิสลามอันมีเกียรติในสังคมไทยมายาวนาน และเป็นตำแหน่งที่มุสลิมให้ความนับถือ บุคคลที่ดำรงตำแหน่งนี้ควรต้องอยู่ในตำแหน่งตลอดชีพ แต่จุฬาราชมนตรีกลับกลายเป็นเสมือนนักการเมืองฝ่ายแพ้ที่ต้องลี้ภัยไปใช้ชีวิตอยู่อย่างระหกระเหินนอกประเทศ

¹⁴ จุฬาราชมนตรี เข้ม พรหมยงค์ ดำรงตำแหน่งระหว่าง พ.ศ. 2488-2490 เคยเรียนด้านศาสนาที่นครมักกะฮ์. เคยศึกษาที่มหาวิทยาลัยอัล-อัซฮัรประเทศอียิปต์และเดินทางไปพำนักยังประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียและยุโรป สำหรับความคิดเรื่องการปฏิวัตินั้น ท่านได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติโดยกลุ่มยังเติร์ก (Young Turk) ประเทศตุรกี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่ท่านได้พำนักอยู่ที่ประเทศนั้น นอกจากนี้จุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ ยังพูดภาษาต่างประเทศได้อีกหลายภาษาคือภาษามลายู อาหรับ และอังกฤษ

¹⁵ ปี 2490 พลโทผิน ชุนหะวัฒน์ทำการรัฐประหารยึดอำนาจทำให้ผู้สนับสนุนรัฐบาลชุดเดิมซึ่งมีจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ รวมอยู่ด้วย ต้องหลบหนีออกนอกประเทศ ทำให้ท่านพ้นจากตำแหน่งจุฬาราชมนตรีโดยปริยาย นายชัยศักดิ์ พรหมยงค์ สนิทนามกับผู้เขียนบทความ ที่สถาบันเอเชียแปซิฟิกศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2546 ว่าจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ ถูกจับกุมที่รัฐกลันตันประเทศมาเลเซีย ในปัจจุบันเป็นเวลา 7 ปี (พ.ศ. 2491-2497) ต่อมาท่านได้กลับมาใช้ชีวิตที่เมืองไทยกระทั่งถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2532

ภายหลังจากยุคจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ จอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ใช้วิธีการให้ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทุกจังหวัด คัดเลือกจุฬาราชมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2492 ในปีเดียวกันนี้ (จุฬาราชมนตรี) ต่วน สุวรรณศาสน์ได้รับเลือกให้เป็นจุฬาราชมนตรี อาจกล่าวได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีได้มาจากการคัดเลือกและเป็นวิธีการที่ใช้มาจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ภายหลังจากที่จุฬาราชมนตรีต่วน สุวรรณศาสน์ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2524 กระทรวงมหาดไทยได้จัดให้ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทำการคัดเลือกผู้เหมาะสมได้ (จุฬาราชมนตรี) ประเสริฐ มะหะหมัด ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2524-2540 และเมื่อจุฬาราชมนตรีประเสริฐ มะหะหมัดถึงแก่อนิจกรรม ประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทำการคัดเลือกได้จุฬาราชมนตรีสวัสดิ์ สุมาลัยศักดิ์เป็นจุฬาราชมนตรี ทำหน้าที่จนถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2553

การที่ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ได้มาจากการคัดเลือกทำให้ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีมีสถานะความเป็นโลกทัศน์นิยมยิ่งขึ้น ดังจะเห็นได้จากความเห็นของไลซูรี มุฮัมหมัดที่ว่า เมื่อมีการเสนอชื่อผู้ใดคนหนึ่งให้ได้รับการคัดเลือกเป็นจุฬาราชมนตรี บุคคลผู้ได้รับการเสนอชื่อซึ่งต่างก็มีสมัครพรรคพวกได้ช่วยกันหาเสียง ซึ่งมักใช้วิธีการทางการเมือง เช่น การเดินทางหาเสียงสนับสนุนจากคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทั่วประเทศ หรือการขอความช่วยเหลือจากพรรคการเมืองที่มีฐานเสียงในพื้นที่อยู่แล้ว ตลอดจนมีการตรวจสอบชื่อผู้สนับสนุนด้วยวิธีการต่างๆ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่ต้องใช้ทั้งคน เวลา และงบประมาณ ทั้งนี้ได้มีผู้ประมาณการว่า ผู้ที่มีโอกาสได้รับเลือกเป็นจุฬาราชมนตรีท่านหนึ่งน่าจะใช้งบประมาณในการดำเนินการหาเสียงตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงวันเลือกตั้งทั้งหมดไม่น้อยกว่าหนึ่งล้านบาท¹⁶ นอกจากนี้งบประมาณในการหาเสียงส่วนหนึ่งอาจได้มาจากผู้บริจาค เป็นต้น

การได้มาซึ่งตำแหน่งจุฬาราชมนตรีด้วยวิธีการเช่นนี้ ทำให้ผู้ที่ได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีต้องมีความสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคลผู้สนับสนุนหลายฝ่าย ดังนั้น ผู้สนับสนุนบางคนอาจได้รับตำแหน่งสำคัญตอบแทน อาทิ งานเกี่ยวกับการรับรองเอกสารและบุคคล เช่น บุคคลที่เดินทางไปทำฮัจญ์ หรือทำงานเกี่ยวกับเรื่องการรับรองอาหารฮาลาล¹⁷ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การได้มาซึ่งตำแหน่งจุฬาราชมนตรีได้ก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกและการขัดแย้งที่สำคัญคือ เป็นช่องทางให้พรรคการเมืองเข้ามามีอิทธิพลในสถาบันจุฬาราชมนตรี ทำให้จุฬาราชมนตรีอาจต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของนักการเมืองที่ให้การสนับสนุน นอกเหนือจากการทำหน้าที่ตามที่พระราชบัญญัติกำหนดไว้ รวมทั้งทุ่มเทให้กับงานเกี่ยวกับศาสนา หรือช่วยรักษาผลประโยชน์ของพี่น้องมุสลิมโดยทั่วไป

¹⁶ ไลซูรี มุฮัมหมัด. (2547) ใคร....กำหนดสังคมมุสลิม. หน้า 40.

¹⁷ ไลซูรี มุฮัมหมัด. (2547) เล่มเดิม. หน้า 48 ตระเบียคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยว่าด้วยการดำเนินการ

2.2.2 การดำรงสถานภาพของจุฬาราชมนตรี

สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ทำให้จุฬาราชมนตรีดำรงสถานภาพ 2 สถานภาพคือ สภาพการเป็นผู้นำกิจการ ศาสนาอิสลามและสถานภาพการเป็นประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยดังนี้

1. สถานภาพการเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลาม

พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติไว้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจุฬาราชมนตรีคนหนึ่ง เพื่อเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย และกำหนดอำนาจหน้าที่ของจุฬาราชมนตรีดังต่อไปนี้

- 1.1 ให้คำปรึกษาและเสนอความเห็นต่อทางราชการเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม
- 1.2 แต่งตั้งคณะผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อให้คำปรึกษาเกี่ยวกับบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม
- 1.3 ออกประกาศแจ้งผลการตรวจจันทรืตามมาตรา 35 (11) เพื่อกำหนดวันสำคัญทางศาสนา
- 1.4 ออกประกาศเกี่ยวกับข้อวินิจฉัยตามบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม

เมื่อพิจารณาบทบาทหน้าที่ของจุฬาราชมนตรีตามพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว¹⁸ จุฬาราชมนตรีมีฐานะเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย ที่สำคัญคือ เป็นผู้วินิจฉัย เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ซึ่งเดิมนั้นมักเป็นปัญหาเกี่ยวกับพิธีกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในสังคมไทย เช่น การไหว้ครูหรืองานพิธีต่างๆ ที่มุสลิมไทยเกรงว่าจะขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม จึงได้ขอให้จุฬาราชมนตรีเป็นผู้วินิจฉัย แต่ปัจจุบันปัญหาที่ขอให้จุฬาราชมนตรีวินิจฉัย มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับยาเสพติดที่ระบาดเข้าไปในชุมชนมุสลิมทั้งในกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ¹⁹ บทบาทหน้าที่ในสถานภาพการเป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลาม ได้รับการยอมรับจากชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่ แต่ที่เป็นปัญหาคือ สถานภาพของจุฬาราชมนตรีในฐานะประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ดังจะได้กล่าวต่อไป

2. สถานภาพการเป็นประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย

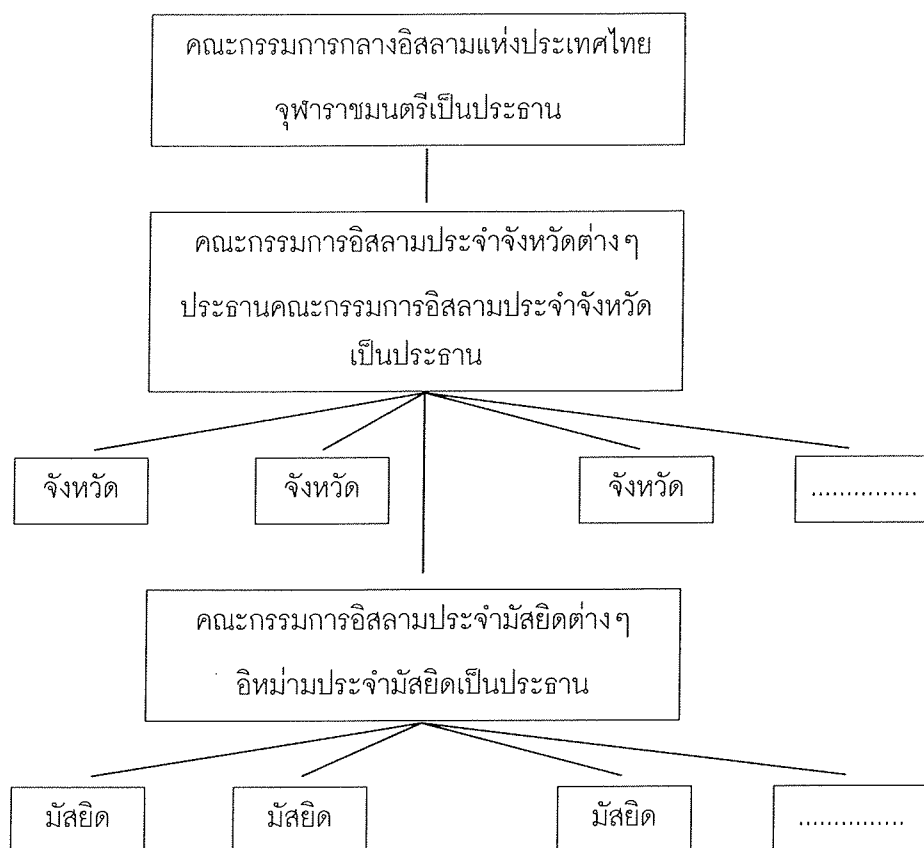
ในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ได้บัญญัติไว้ว่าให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า “คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย” ประกอบด้วยจุฬาราชมนตรีและคณะกรรมการ ในพระราชบัญญัตินี้ยังกำหนดให้จุฬาราชมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย²⁰ จุฬาราชมนตรีจึงมีสถานะความเป็นโลกทัศน์นิยม อย่างไรก็ตามก่อนที่จะอภิปราย

¹⁸ คือพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 6 หมวด 1 ทั่วไป และมาตรา 35 ว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ข้อที่ 11 คือตรวจจันทรืและแจ้งผลการตรวจจันทรืต่อคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด

¹⁹ จากการสัมภาษณ์ฮัจยี สมาน ศรีเจริญ ที่สำนักจุฬาราชมนตรี หนองจอก อำเภอมีนบุรี กรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. 2550

²⁰ พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 เล่ม 114 ตอน 65 ก. ราชกิจจานุเบกษา 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540

แผนภูมิ การบริหารองค์กรอิสลามแห่งประเทศไทย

ที่มา ผู้เขียนบทความเขียนแผนภูมิโครงสร้างการบริหารองค์กร
จากข้อความในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540

โครงการบริหารองค์กรอิสลามแห่งประเทศไทยประกอบด้วยคณะกรรมการอิสลามระดับต่างๆ ดังนี้

คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด ได้แก่ คณะกรรมการที่ได้รับการคัดเลือกจากสัปบุรุษที่ลงทะเบียนในมัสยิดแต่ละแห่งมีอิมามแต่ละมัสยิดเป็นประธานมัสยิดมีทั้งสิ้น 3,507 มัสยิด ที่ตั้งกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ 64 จังหวัด ในจำนวน 76 จังหวัดของประเทศไทย²¹

คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด คือ คณะกรรมการจำนวนไม่เกิน 15 คน ซึ่งได้รับเลือกจากคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดมีประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดเป็นประธาน ในแต่ละจังหวัดที่มีมัสยิดไม่น้อยกว่า 3 มัสยิด²² มีทั้งสิ้น 36 จังหวัด ในจำนวน 76 จังหวัดของประเทศไทย

คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย คือ คณะกรรมการที่มีจุฬาราชมนตรีเป็นประธาน ประกอบด้วยคณะกรรมการส่วนหนึ่งที่ได้รับคัดเลือกจากกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งเป็นผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดละหนึ่งคน และคณะกรรมการอีกส่วนหนึ่งได้รับการคัดเลือกจากจุฬาราชมนตรีมีจำนวนหนึ่งในสามของจำนวนผู้แทนคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด²³

การดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการชุดนี้ทำให้จุฬาราชมนตรีมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย²⁴ ดังต่อไปนี้

1. ให้คำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้
2. ให้คำปรึกษาหรือขอแนะนำเกี่ยวกับศาสนาอิสลามแก่คณะกรรมการประจำจังหวัด และคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
3. แต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อปฏิบัติงานตามที่คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยมอบหมาย
4. ออกระเบียบเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินและการจัดหาผลประโยชน์ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและมัสยิด

²¹ มัสยิดที่จดทะเบียนกับกระทรวงมหาดไทย ที่ตั้งกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆ 64 จังหวัด ในจำนวน 76 จังหวัดของประเทศไทยมีทั้งหมด 3,507 มัสยิดดูรายชื่อและจังหวัดที่มีมัสยิดใน www.thaiislamic.com และดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดในพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 23 ถึง 29 (ปัจจุบันประเทศไทยมีจังหวัด 77 จังหวัด)

²² พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีการแบ่งเขตการปกครองทั้งสิ้น 76 จังหวัด แต่คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดซึ่งมีทั้งสิ้น 36 จังหวัดนั้น หมายถึง จังหวัดที่มีราษฎรนับถือศาสนาอิสลามและมีมัสยิดที่ได้จดทะเบียนจัดตั้งต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่น้อยกว่า 3 มัสยิด จังหวัดนั้นจึงจะจัดตั้งคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดได้ ดูเพิ่มเติมเกี่ยวกับคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในพระราชบัญญัติองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 มาตรา 23 ถึง 29

²³ พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 หมวด 3 คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มาตรา 16

²⁴ พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 หมวด 3 คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มาตรา 18 ตั้งแต่ข้อ 1-12

5. ออกระเบียบวิธีการดำเนินงานและความคุมดูแลการบริหารงานของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด
6. ปฏิบัติหน้าที่เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในจังหวัดที่ไม่มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในการนี้คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยจะมอบหมายให้คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดที่ใกล้เคียงปฏิบัติหน้าที่แทนก็ได้
7. พิจารณาวินิจฉัยคำร้องคัดค้านตามมาตรา 41²⁵
8. จัดทำทะเบียนทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่ายของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยให้ถูกต้องตามความเป็นจริง
9. ออกประกาศและให้คำรับรองเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม
10. ส่งเสริมสนับสนุนเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมทางศาสนาและการศึกษาศาสนาอิสลาม
11. ประสานงานกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม
12. ปฏิบัติหน้าที่อื่นตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัตินี้

อำนาจหน้าที่ทั้ง 12 ข้อ ซึ่งจุฬาราชมนตรีต้องปฏิบัติในฐานะประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เป็นเหตุให้จุฬาราชมนตรีต้องทำหน้าที่บริหารหน่วยงาน (มัสยิด) เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการออกระเบียบเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินและผลประโยชน์ของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดและมัสยิด หรือจัดทำทะเบียนพร้อมทั้งทรัพย์สิน เอกสาร และบัญชีรายรับรายจ่าย ของสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นงานที่อาจไม่เหมาะสมสำหรับผู้นำกิจการทางด้านศาสนา

ด้วยเหตุนี้ การที่จุฬาราชมนตรีมีสถานภาพทั้งในการเป็นผู้นำกิจการด้านศาสนา แต่ขณะเดียวกันก็ต้องได้ทำหน้าที่บริหาร ซึ่งเป็นกิจการทางโลกด้วย จึงทำให้บทบาทหน้าที่ของจุฬาราชมนตรีค่อนข้างขัดแย้งกัน ตัวอย่างกรณีที่เป็นปัญหาคือ จุฬาราชมนตรีดำรงตำแหน่งตลอดชีพ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและสง่างามในฐานะผู้นำกิจการทางศาสนา แต่ขณะเดียวกันการที่จุฬาราชมนตรีถูกนำไปผูกติดกับตำแหน่งประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ทำให้จุฬาราชมนตรีต้องดำรงตำแหน่งนี้ตลอดชีพ แต่ตำแหน่งประธานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยเป็นตำแหน่งบริหารซึ่งควรเป็นตำแหน่งที่มีวาระ แต่การที่จุฬาราชมนตรีต้องดำรงตำแหน่งนี้ตลอดชีพ จุดนี้ทำให้จุฬาราชมนตรีถูกวิพากษ์วิจารณ์

²⁵ พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 หมวด 5 ว่าด้วยคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มาตรา 41 กรรมการอิสลามประจำมัสยิดซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามมาตรา 40 (4) (5) และ (6) คือขาดคุณสมบัติหรือมีลักษณะต้องห้ามตามที่พระราชบัญญัติกำหนดไว้ สัปบุรุษประจำมัสยิดมีจำนวนเกินกว่ากึ่งหนึ่งยื่นคำร้องขอให้พ้นจากตำแหน่งและคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสอบสวนวินิจฉัยแล้วให้มีมติให้พ้นจากตำแหน่ง หรือคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสอบสวนแล้ว เห็นว่ามีความประพฤติเสื่อมเสียบกพร่องต่อหน้าที่ ดำเนินกิจการของมัสยิดไปในทางที่ไม่สงบเรียบร้อย หรือขัดต่อหลักการของศาสนาอิสลาม หรือทำการเสื่อมเสียประโยชน์ของมัสยิด

3. การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย: สภาวะโลกทัศน์นิยม และสภาวะถอยห่างจากโลกทัศน์นิยม

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุโรปที่มีการแยกอำนาจระหว่างอาณาจักร และศาสนจักร ซึ่งเรียกว่าการทำให้เกิดสภาวะโลกทัศน์นิยม เป็นขบวนการเริ่มต้นของยุคสมัยใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งสังคมมีลักษณะสำคัญต่างจากยุคกลางคือ มีการพัฒนาความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความเป็นปัจเจกบุคคล ความคิดเรื่องเสรีภาพ และเหตุผลนิยม ต่อมาสภาวะโลกทัศน์นิยมได้กระจายออกไปทั่วโลก อันเนื่องจากการขยายอิทธิพล และระบบการศึกษาของชาวตะวันตก ในยุคนี้นักปฏิริยาของผู้นำโลกอิสลาม คล้ายกับปฏิริยาของผู้นำอื่นๆ ในดินแดนโพ้นทะเล คือ มีทั้งการยอมรับความทันสมัยและปฏิเสธความทันสมัย

3.1 สภาวะโลกทัศน์นิยมในสังคมไทย

ผู้นำไทยได้ยอมรับความทันสมัยแบบตะวันตกเพื่อความอยู่รอด ปลอดภัยจากการคุกคามของชาติจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งผลักดันให้เกิดการปฏิรูปประเทศ ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เช่น การปกครองแบบประชาธิปไตย การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ ทั้งการผลิต และการลงทุนโดยมีจุดมุ่งหมายผลิตเพื่อการขาย นอกจากนี้ สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ตลอดจนการยอมรับวัฒนธรรมตะวันตก เช่น การแต่งกาย อาหาร และวิถีชีวิต ซึ่งทำให้สังคมไทยเริ่มเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ และพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นทุนนิยม เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรม และการยึดโยงเศรษฐกิจเข้ากับระบบเงินตรา จนถึงระดับนานาชาติ ดังนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ภาพลักษณ์ของสังคมไทยจึงเป็นภาพของสังคมทันสมัย ที่ดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างสะดวกสบาย ด้วยสินค้าอุปโภคบริโภค และการบริการที่มีความหลากหลาย ผู้คนในสังคมมีการศึกษา เนื่องจากมีสถานศึกษาให้เลือกเรียนมากมาย แต่วิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมถูกตัดออกจากหลักสูตร ผลพวงจากการปรับปรุงประเทศเป็นแบบสมัยใหม่ทำให้สังคมไทยเข้าสู่สภาวะความเป็นโลกทัศน์นิยมเพิ่มขึ้น

3.2 สภาวะถอยห่างจากโลกทัศน์นิยมในสังคมไทย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสังคมไทยมีสภาวะความเป็นโลกทัศน์นิยม แต่เป็นเพียงกึ่งโลกทัศน์นิยม (Semi secularization)²⁶ ทั้งนี้เพราะยังมีคนไทยที่นับถือศาสนาและปฏิบัติตามหลักศาสนาที่ตนนับถือ แต่ศาสนาในยุคนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องของสังคม แต่เป็นเรื่องส่วนบุคคลหรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สำหรับชาวไทยมุสลิม แม้ว่าได้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยที่เปลี่ยนไปเป็นแบบทันสมัย แต่ยังคงมีลักษณะของสังคมศาสนนิยม อีกทั้งเยาวชนมุสลิมที่แม้ว่าเรียนอยู่ในโรงเรียนสามัญ แต่ผู้ปกครองจัดให้เรียนวิชาศาสนาเพิ่มเติม สรุปคือ ศาสนาอิสลามเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่ปฏิบัติจริงอยู่ในชีวิตประจำวันของมุสลิมไทย

ในขณะที่สังคมไทยพัฒนาเป็นแบบสมัยใหม่โดยขาดสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม ทำให้การพัฒนาเป็นไปอย่างไร้ทิศทาง การที่สังคมไม่มีศีลธรรมจริยธรรมของศาสนาเป็นเครื่องกำกับ ทำให้สังคมไทยต้องเผชิญปัญหาอย่างรุนแรง อาทิ ปัญหาสิ่งแวดล้อม

²⁶ ผู้ใช้ศัพท์นี้คือ Dr. Imtiyaz Yusuf ซึ่งมีความหมายว่า แม้ว่าจะสังคมไทยมีความทันสมัย ผู้คนมีการศึกษา และยอมรับเหตุผลด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ แต่ขณะเดียวกันก็มีบุคคลในสังคมที่มีความเชื่อแบบไสยศาสตร์ และมีความศรัทธาในศาสนา

อันเนื่องจากคนในสังคมขาดจิตสำนึกในเรื่องความสำคัญ ในเรื่องการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติ การละเลยกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เช่น การลักเล็กขโมยน้อยไปจนถึงอาชญากรรม การคอร์รัปชั่นคดโกงในวงการต่างๆ อย่างไม่อาย ไปจนถึงการแพร่กระจายของยาเสพติด การล่องละเมิดทางเพศ โสเภณี การค้ามนุษย์ และการแตกแยกในสังคมอย่างรุนแรง สภาพสังคมไทยจึงอยู่ในสถานะที่นายแพทย์ประเวศ วะสี กล่าวว่า เสียคุณภาพอย่างรุนแรงทั้งทางกายและใจ เสียดุลทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและการเมือง การเสียคุณภาพ คือ ความเจ็บป่วย และนำไปสู่การล่มสลาย²⁷ ของสังคม

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอันเนื่องจากสถานะทันสมัย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ผลักดันให้มุสลิมไทย มีความเป็นศาสนนิยมเพิ่มขึ้น หรือเกิดสถานะถอยห่างจากความเป็นโลกทัศน์นิยมเพิ่มขึ้นเพราะความประพฤติปฏิบัติทางด้านคุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคมเกิดช่องว่างเพิ่มขึ้น หรืออาจกล่าวได้ว่า “เนื่องจากศีลไม่เสมอกัน” นอกจากนี้ความเป็นศาสนนิยมยังมีปัจจัยอื่นๆ ที่สำคัญคืออิทธิพลของขบวนการปฏิรูปศาสนาอิสลามที่กระจายเข้ามาในสังคมไทย เช่น อุดมการณ์ของสำนัก วะฮะบี (Wahabi) ซึ่งผ่านมาจากกลุ่มมุสลิมไทยที่ถูกเรียกว่าคณะใหม่ ที่เรียกร้องให้มุสลิมมีความประพฤติและปฏิบัติศาสนกิจตามแนวทางอิสลามแบบดั้งเดิมอย่างแท้จริง และการปฏิวัติอิสลามของอิหม่ามโคไมนี ในอิหร่าน เมื่อ พ.ศ. 2522 ปัจจัยต่างๆ ที่นำมายกตัวอย่างเหล่านี้ มีผลกระทบต่อมุสลิมไทยที่เคลื่อนไหวเพื่อถอยห่างจากสถานะโลกทัศน์นิยม เช่น การเรียกร้องของ ฮัจยี สุหลง²⁸ การแต่งกายและการคลุมผมของสตรีมุสลิม หรือการจัดตั้งธนาคารอิสลาม เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในขณะที่เกิดสถานะความทันสมัยและความเป็นโลกทัศน์นิยมในสังคมไทย ได้มีสถานะที่ถอยห่างจากความเป็นโลกทัศน์นิยมเกิดขึ้นด้วย ดังเช่นสังคมมุสลิม หรือแม้แต่สังคมของผู้นับถือพระพุทธศาสนา เช่น การตอบรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทั้งประชาชนยังเข้าวัดทำบุญมากขึ้น และเพิ่มความสนใจในคุณค่าและภูมิปัญญาของศาสนา ทั้งนี้ จะเห็นได้จากหนังสือธรรมะที่มีการจัดพิมพ์แพร่หลาย ตลอดจนจนวนรายการโทรทัศน์ ที่มีรายการเกี่ยวกับกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มขึ้น เป็นต้น

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ทำให้มีคำถามว่า สถาบันจุฬาราชมนตรี ซึ่งอยู่ท่ามกลางสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลง ควรปรับสถาบันให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมหรือไม่ และจะปรับสถาบันอย่างไร

4. ข้อเสนอแนะต่อสถาบันจุฬาราชมนตรี

เมื่อพิจารณาหลักปฏิบัติของศาสนาอิสลาม อาจกล่าวได้ว่า มุสลิมมีความเป็นศาสนา (Religiosity) สูง ทั้งนี้จะเห็นได้จากการทำละหมาด 5 ครั้งต่อวัน ซึ่งหมายถึง การมีปฏิสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่างน้อยถึง 5

²⁷ ประเวศ วะสี “จดหมายเปิดผนึกถึงทักษิณ” หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับวันพุธที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2552 หน้า 11

²⁸ อ่านเพิ่มเติมใน เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร. (2004) หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์: กบฏหรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้.

ครั้งต่อวัน เป็นต้น นอกจากนี้ การขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ที่ผลักดันให้มุสลิมบางกลุ่มเคลื่อนไหวในทิศทางที่ทำให้เกิดภาวะความเป็นอิสลาม (Islamization) คือ การเปลี่ยนแปลงตนเองให้ปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นไปตามหลักศาสนา การเคลื่อนไหวดังกล่าวมีอิทธิพลต่อมุสลิมไทยด้วย แต่ดูเหมือนว่าสถาบันจุฬาราชมนตรี และไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม ผู้เขียนบทความจึงศึกษาวิเคราะห์เพื่อเรียนเสนอแนะต่อจุฬาราชมนตรี ดังนี้

4.1 ด้านกฎหมาย เมื่อวิเคราะห์พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 ผู้เขียนบทความมีข้อเสนอแนะคือ

4.1.1 จุฬาราชมนตรีควรมีตำแหน่งเป็นผู้นำด้านศาสนาเพียงตำแหน่งเดียว เพราะการที่จุฬาราชมนตรีทำหน้าที่ทั้งทางโลกและทางธรรมนั้น ไม่เหมาะกับสังคมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีแนวโน้มไปสู่ทิศทางที่เป็นศาสนนิยม การสัมภาษณ์มุสลิมไทยทำให้ทราบว่าการผู้นำที่เป็นผู้มีความรู้ด้านศาสนาเป็นอย่างดี และเป็นตัวอย่างของผู้มีคุณธรรม จริยธรรม เช่นเดียวกับศาสดามุฮัมมัด ดังนั้นจุฬาราชมนตรีจึงควรใช้เวลาศึกษาศาสนาให้แตกฉานยิ่งขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรมุสลิมไทยที่เพิ่มขึ้น²⁹ จึงจำเป็นต้องมีสถาบันที่ดูแลเอาใจใส่ให้ความสะดวกแก่มุสลิมในการปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างเข้มแข็ง เช่น การเดินทางไปทำพิธีฮัจย์ หรือให้การสนับสนุนด้านการศึกษาและคุณธรรม จริยธรรม โดยเฉพาะเยาวชนไทยมุสลิมที่ตกอยู่ภายใต้สังคมทุนนิยมที่เกินขอบเขตรวมทั้งการสนับสนุนงานด้านการสงเคราะห์ที่ให้ความช่วยเหลือมุสลิมที่ด้อยโอกาส และสนับสนุนให้มุสลิมไทยได้ร่วมมือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น ยาเสพติด สื่อบลามก หรืออาชญากรรมต่างๆ ตลอดจนการสนับสนุนให้มีการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างชาวไทยมุสลิมด้วยกันและระหว่างชาวไทยมุสลิมกับชาวไทยที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม งานต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้น จุฬาราชมนตรีจึงควรมีตามหน้าที่เฉพาะด้านศาสนาเพียงหน้าที่เดียว

4.1.2 การได้มาซึ่งตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ไม่ควรใช้วิธีการคัดเลือก เพราะการใช้วิธีการคัดเลือกอาจทำให้ผู้ต้องการดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีถูกผลักดันให้ต้องหาผู้สนับสนุนหรือต้องขอความช่วยเหลือจากนักการเมือง ทำให้ต้องตอบแทนด้วยผลประโยชน์บางประการในภายหลัง ข้อเสนอแนะเช่นนี้อาจมีผู้คัดค้าน ดังเช่นผู้เขียนบทความผู้หนึ่งแสดงความเห็นเรื่องจุฬาราชมนตรีกับการเมืองว่า ในบทความเรื่องเมื่อเรื่องจุฬาราชมนตรีเข้าไปถึงมือนักการเมือง ได้มีมุสลิมบางกลุ่มมีความเห็นว่าจุฬาราชมนตรีจะต้องเล่นการเมืองด้วยไม่เช่นนั้นมุสลิมจะเสียเปรียบและถูกกดขี่³⁰ ผู้เขียนบทความผู้หนึ่งมีความเห็นว่า แม้ว่าอิสลาม

²⁹ เปรียบเทียบตัวอย่างการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2533 มีประชากรมุสลิม 2,238,787 คน กับปี พ.ศ. 2543 ซึ่งมีประชากรมุสลิม 2,777,542 คน หรือเพิ่มประมาณร้อยละ 24 Source National Statistics Office of Thailand (2000) และ "Table-Population by Religion, Sex, Area and Region" Population and Housing Census 2000. Bangkok: National Statistics Office of Thailand.

³⁰ ตักแตนดำข้าว (ม.ป.ป.) เมื่อเรื่องจุฬาราชมนตรีเข้าไปถึงมือนักการเมือง. ในจุฬาราชมนตรีถ้วน สุวรรณศาสน์และความเป็นมาของตำแหน่งจุฬาราชมนตรี. หน้า 208.

แยกจากการเมืองไม่ได้³¹ แต่จุฬาราชมนตรีที่เกี่ยวข้องกับการเมืองน่าจะจำกัดอยู่บนพื้นฐานของการพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของมุสลิมในฐานะผู้นำทางด้านศาสนา มิใช่ในฐานะนักการเมืองที่เป็นผู้แทนราษฎร³² ผู้เขียนบทความผู้นี้ยังได้แสดงความกังวลว่า ถ้าจุฬาราชมนตรีมีมือของนักการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องจะทำให้จุฬาราชมนตรีไม่ได้รับการยอมรับจากมหาชน³³

บทความนี้ยังสรุปว่า จุฬาราชมนตรีไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับนักการเมือง เพราะจะไม่สามารถได้รับความเชื่อถือจากสังคม ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับความเห็นของผู้เขียนบทความนี้ในประเด็นที่ว่า อิสลามอาจแยกจากการเมืองไม่ได้ แต่สถาบันจุฬาราชมนตรีควรแยกจากพรรคการเมืองต่างๆ เพราะอาจเป็นช่องทางให้พรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งเข้ามามีอิทธิพลเพื่อหาเสียงจากประชาคมมุสลิม อีกทั้งตำแหน่งจุฬาราชมนตรีซึ่งเป็นผู้นำกิจการด้านศาสนา ต้องวางตัวเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้ากับพรรคการเมืองใดๆ ถ้าจุฬาราชมนตรีเข้าข้างพรรคการเมืองใดการเมืองหนึ่งอาจก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคมมุสลิมได้ สรุปว่า ขบวนการคัดเลือกจุฬาราชมนตรีอาจเป็นช่องทางที่ทำให้มีพรรคการเมืองเข้ามาแทรกแซงสถาบันจุฬาราชมนตรี ที่ทำให้สถาบันจุฬาราชมนตรีไม่ใช่เป็นสถาบันซึ่งมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับศาสนาอย่างแท้จริง

4.1.3 การปรับปรุงสำนักจุฬาราชมนตรีให้เป็นสถาบันอิสระภายใต้กำกับรัฐบาล

ปัจจุบันจุฬาราชมนตรีเป็นหน่วยงานที่ขึ้นอยู่ภายใต้ระบบราชการ ซึ่งมีส่วนดีคือ ได้รับงบประมาณอุดหนุนจากราชการ แต่ทำให้จุฬาราชมนตรีเป็นสถาบันที่ถูกติดอยู่กับองค์กรใหญ่โตอยู่อย่างจนยากที่จะเคลื่อนไหว ดังเช่นองค์กรราชการประกอบกับ ข้อเท็จจริงที่ว่าสังคมไทยได้เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วจนสังคมต้องเผชิญกับปัญหาสังคมในหลากหลายรูปแบบ ดังปรากฏอยู่ในข่าวหนังสือพิมพ์ หรือโทรทัศน์อยู่เป็นประจำ จุฬาราชมนตรีจึงต้องมีความคล่องตัวในการปฏิบัติหน้าที่ แต่จากความเห็นของพระไพศาลวิสาโลว่า การที่สถาบันศาสนาถูกติดเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการของรัฐบาลสมัยใหม่ (Modern Nation State) มีผลเสียเพราะรัฐบาลสมัยใหม่ไม่ได้สนใจศาสนาเพราะรัฐเป็นเสมือนเครื่องจักรที่ดำรงอยู่เพื่อตัวเอง แม้ผู้ปกครองในรัฐใส่ใจเรื่องศาสนาแต่ก็เป็นเพียงกลไกหนึ่งของเครื่องจักรอันกว้างใหญ่ไพศาลที่ไร้สภาพบุคคล (Impersonal) ดังนั้น การที่รัฐเข้ามาครอบงำกำกับพระสงฆ์ จึงยากที่จะหวังได้ว่าเป็นไปเพื่อทำนุบำรุงศาสนา แต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของรัฐเองยิ่งกว่าอย่างอื่น³⁴ นอกจากนี้ สมบูรณ์ สุขสำราญ ยังชี้ให้เห็นว่า ศาสนจักรในเชิงรัฐอุปถัมภ์ได้นำมาซึ่งความผูกพันที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความภักดีของพระสงฆ์ต่อรัฐที่แสดงออกโดยการให้ความร่วมมือและสนับสนุนรัฐบาล³⁵ พิพัฒน์ พสุธารชาติ มีความเห็นว่าการที่ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์กับรัฐเป็นเช่นนี้ ทำให้เกิดผลเสียเพราะคณะสงฆ์ในปัจจุบันอยู่ในภาวะ

³¹ เล่มเดิม. หน้า 217.

³² เล่มเดิม. หน้า 220.

³³ เล่มเดิม. หน้า 217.

³⁴ พระไพศาล วิสาโล มีความเห็นว่าในอดีต (หมายถึงก่อนที่ไทยจะเป็นรัฐสมัยใหม่) พระมหากษัตริย์ไทยเข้ามาควบคุมกับพระสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายประการหนึ่ง คือ การทำนุบำรุงพุทธศาสนา ค้นคว้าเพิ่มเติมได้จากพระไพศาล วิสาโล. "อนาคตของพุทธศาสนาในไทย" ในวิถีพุทธศตวรรษโลกาภิวัตน์ 11 พุทธวิปัติ วิกฤตศาสนายุคธรรมาธิปไตย. หน้า 41-76.

³⁵ สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527) พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. หน้า 51.

แข็งที่จนไม่สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงใด ๆ อันช่วยให้พระพุทธศาสนาพ้นจากความเสื่อมถอยได้³⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์ มีความเห็นว่า ถ้าคณะสงฆ์จะเป็นหลักยึดของสังคมในการเผชิญการเปลี่ยนแปลงอยู่ในขณะนี้ได้นั้น คณะสงฆ์ต้องเป็นอิสระจากรัฐเพื่อที่จะได้เป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง³⁷

การยกเรื่องสถาบันสงฆ์ไทยมากล่าวอย่างยืดยาว ก็เพื่ออธิบายว่า สถาบันจุฬาราชมนตรีมีสถานภาพคล้ายกับ สถาบันจุฬาราชมนตรีเป็นหน่วยราชการทำให้จุฬาราชมนตรี มีอำนาจหน้าที่ในงานด้านศาสนาอย่างจำกัด เมื่อเปรียบเทียบกับภาระหน้าที่ในฐานะผู้นำกิจการศาสนาอิสลามซึ่งมีอยู่อย่างมากมาย และทำให้จุฬาราชมนตรีถูกวิจารณ์ว่าเป็นเครื่องมือของรัฐ ซึ่งถ้าพิจารณาพระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540 พบว่าหน้าที่หลักของจุฬาราชมนตรีคือ เป็นผู้นำกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทยและให้คำปรึกษาแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พบว่ายังไม่เพียงพอต่อบทบาทและหน้าที่ของจุฬาราชมนตรีในสังคมไทยยุคปัจจุบัน และทำให้การปฏิบัติงานของจุฬาราชมนตรีมีข้อจำกัด จึงไม่เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ดังเช่น เมื่อเกิดกรณี 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ตอนล่าง จุฬาราชมนตรีมีบทบาทไม่เด่นชัดในการแก้ปัญหา ทำให้จุฬาราชมนตรีต้องเผชิญวิกฤตศรัทธาจากสังคมโดยเฉพาะสังคมมุสลิม

ในการปฏิวัติศรัทธากฎหมายต้องเปิดโอกาสให้ จุฬาราชมนตรีสร้างความสัมพันธ์ที่สมดุลระหว่างสถาบันจุฬาราชมนตรีกับรัฐ เช่นการเป็นสถาบันอิสระภายใต้กำกับของรัฐบาล และความสัมพันธ์ระหว่างจุฬาราชมนตรีกับมุสลิมกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนความสัมพันธ์กับผู้นับถือศาสนาอื่น โดยดำเนินบทบาทหน้าที่ได้อย่างรวดเร็ว จับใจ ไม่ผ่านระบบราชการที่ยืดยาด ด้วยเหตุผลดังกล่าว สถาบันจุฬาราชมนตรีจึงจะสามารถทำหน้าที่และมีบทบาทในการนำคุณค่าทางศาสนามาเป็นหลักในการพัฒนาสังคมและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันได้อย่างรู้เท่าทัน

4.2 ด้านบารมี เหตุใดจุฬาราชมนตรีจึงต้องมีบารมี เหตุผลสำคัญคือ การที่สังคมมุสลิมมีลักษณะความเป็นศาสนานิยมอย่างเข้มข้น เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมพุทธศาสนาที่มีความเป็นปัจเจกบุคคลมากกว่า ดังนั้น จุฬาราชมนตรีจึงต้องเป็นผู้นำที่มีบารมี นอกจากนี้ บารมียังเป็นอำนาจบังคับบัญชาที่เป็นธรรมชาติและเหมาะสมสำหรับผู้นำทางศาสนา อย่างไรก็ตาม บารมี มีความหมายกว้าง แต่ในบทความนี้จะกล่าวถึงการเป็นผู้นำที่มีบารมี ซึ่งเหมาะสมกับจุฬาราชมนตรี ดังนี้

4.2.1 ด้านการศึกษา ในบทความนี้นำความคิดเห็นของจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ เกี่ยวกับการศึกษาว่ามุสลิมต้องเป็นผู้มีการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ท่านให้ความเห็นไว้ตอนหนึ่งว่าการศึกษามีอยู่สองอย่าง คือ ความคิดกับความจำ ความเจริญอยู่ที่ความคิดไม่ได้อยู่ที่ความจำ ท่านได้อ้างอิงพระคัมภีร์อัลกุรอานว่า ได้สอนให้ใช้ปัญญาทั้งสิ้น นอกจากนี้ท่านยังวิจารณ์ครูมุสลิมผู้สอนศาสนาบางคนว่า

³⁶ พิพัฒน์ พสุธาราชติ. (2549) รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักรและเสรีภาพ. หน้า 309.

³⁷ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536) อนาคตขององค์กรสงฆ์ใน มอญอนาคต บทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย.

รู้เรื่องทุกอย่างตั้งแต่ก่อนโลกเกิดจนกระทั่งโลกดับ แต่ไม่รู้อยู่อย่างเดียวคือจะทำอะไรกับชีวิตในวันนี้³⁸ ความเห็นและการวิจารณ์ของจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ สอดคล้องกับความหมายการศึกษาที่ว่าผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ ย่อมมีความสามารถในการนึกคิดและแก้ไขปัญหา การที่จุฬาราชมนตรีจะเป็นผู้มีบารมีตามความหมายที่กล่าวมาแล้วนั้นต้องมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม

ก. **ความรู้ด้านทางธรรม** สืบเนื่องจาก ความคิดเห็นของมุสลิมไทยที่ต้องการให้ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมสูง และมีความรู้ทางด้านศาสนาอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะจุฬาราชมนตรีต้องทำหน้าที่อย่างเป็นทางการคือ เป็นผู้นำด้านศาสนาของมุสลิมไทย ที่ให้คำปรึกษาและเสนอความคิดเห็นต่อทางราชการเกี่ยวกับกิจการศาสนาอิสลาม การออกประกาศแจ้งผลการดูดวงจันทร์เพื่อกำหนดวันสำคัญทางศาสนา และที่สำคัญ คือ การออกประกาศเกี่ยวกับข้อวินิจฉัยตามหลักบัญญัติแห่งศาสนาอิสลาม ขณะเดียวกันจุฬาราชมนตรีควรทำหน้าที่อื่นๆ อย่างไม่เป็นทางการอีก เช่น การสนับสนุนให้มีการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในสังคมมุสลิม และควรเป็นผู้เสนอแนะให้มีการแก้ไขปัญหาสังคมโดยใช้มิติทางศาสนาอิสลามเข้ามาสนับสนุน แต่ถ้าจุฬาราชมนตรีมีความเป็นโลกทัศน์นิยมที่เด่นชัดและไม่มีความรู้ทางด้านศาสนาเป็นอย่างดีจะทำให้ไม่ได้รับความเชื่อถือจากสังคมมุสลิมทั้งมุสลิมไทยและมุสลิมนานาชาติ ดังนั้น ความประพฤติดีและความรู้ทางธรรมจึงเป็นอำนาจบารมีที่สำคัญของจุฬาราชมนตรี

ข. **ความรู้ด้านทางโลก** การศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมในการปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมให้แก่สมาชิกในสังคม ผู้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีควรเป็นผู้สนใจใฝ่ศึกษาทางโลกด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐานให้จุฬาราชมนตรีสามารถศึกษาวิชาการต่างๆ ที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องศาสนาทั้งศาสนาอิสลามและศาสนาต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น เช่น วิชาสังคมวิทยา ศาสนา วิชาจิตวิทยา ศาสนา วิชาเทววิทยา และวิชาเกี่ยวกับศาสนาต่างๆ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะคุณสมบัติของจุฬาราชมนตรีที่บัญญัติไว้ในกฎหมายข้อหนึ่งคือ จุฬาราชมนตรีเป็นผู้มีความสัมพันธ์อันดีกับทุกศาสนา จุฬาราชมนตรียังต้องติดต่อกับหน่วยงานราชการ และหน่วยงานเอกชน รวมทั้งผู้คนที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ จุฬาราชมนตรีมีตำแหน่งเป็นหัวหน้าผู้แทนไปประกอบพิธีฮัจญ์ หรือเป็นผู้แทนจากประเทศไทยติดต่อกับต่างประเทศในกิจการเกี่ยวกับศาสนาอิสลาม การที่จุฬาราชมนตรีสนใจใฝ่ศึกษาทำให้การติดต่อกับชาวต่างชาติในฐานะผู้นำมุสลิมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะมีทั้งความรู้เกี่ยวกับประเทศของตนและความที่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับสังคมของประเทศต่างๆ ที่ติดต่อเกี่ยวข้องในหลากหลายมิติ ที่สำคัญก็คือ ความรู้ทางโลกทำให้จุฬาราชมนตรีสามารถให้คำแนะนำมุสลิมผู้มีความทุกข์ในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนสามารถอธิบายหลักการและคุณค่าของศาสนาอิสลามแก่เยาวชนมุสลิมซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ให้มีความศรัทธาควบคู่ไปกับการเลือกใช้ชีวิตโลกทัศน์นิยมโดยไม่ขัดกับหลักศาสนา ตลอดจนสามารถอธิบายให้ผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามให้เข้าใจศาสนาอิสลามได้อย่างน่าเชื่อถือและสมเหตุสมผล ความรู้จึงเป็นที่มาของอำนาจบารมีที่สำคัญอีกประการหนึ่งของจุฬาราชมนตรี

4.2.2 **ด้านความเมตตา** คำสอนในศาสนาทุกศาสนาได้สอนให้คนมีความรักและความเมตตา เช่น คริสต์ศาสนาสอนให้มนุษย์รักผู้อื่นเหมือนรักตัวเราเองและเน้นการบริจาคนาน พระพุทธศาสนาสอนให้มี

³⁸ รายงานชีวิต รำลึกถึงเข้ม พรหมยงค์ อดีตจุฬาราชมนตรีกับมรดกที่มีการสานต่อ. หน้า 113.

ความเมตตากรุณาต่อคนและสัตว์และการบริจาค สำหรับหลักปฏิบัติสำคัญในศาสนาอิสลาม ก็เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากหลักปฏิบัติที่ให้มีการบริจาค (Zakat) คำสอนนี้ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรักและเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ รวมทั้งคำทักทายที่ว่า “ขอสันติสุขจงบังเกิดแก่ท่าน และขอให้พระเจ้าคุ้มครอง” เป็นต้น ดังนั้น จุฬาราชมนตรีจึงควรเป็นผู้มีความเมตตาสูง ความเมตตาของจุฬาราชมนตรีอาจแสดงได้หลายประการที่สำคัญคือ สนับสนุนมุสลิมที่ด้อยโอกาสให้ได้ปฏิบัติตามหลักศาสนา เพื่อพวกเขาจะได้มีโอกาสเข้าไปอยู่ในอาณาจักรของพระเจ้าเท่าเทียมกับมุสลิมคนอื่น เช่นเดียวกับการเมตตาสั่งสอนมุสลิมที่ประพฤติผิดให้กลับใจ โดยใช้วิธีการสื่อสาร เช่น การสื่อสารด้วยวิทยุ หรือโทรทัศน์ ให้มุสลิมไทยได้เข้าใจและปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ จุฬาราชมนตรีควรมีเมตตาโดยการเป็นผู้นำในการลดช่องว่างระหว่างมุสลิมที่มีการศึกษากับผู้ไม่มีการศึกษาหรือมุสลิมที่มีฐานะร่ำรวย กับมุสลิมที่มีฐานะยากจน เช่น การเชิญชวนให้บริจาคเพื่อทำบุญ³⁹ กับคนยากจน ซึ่งปัจจุบันมุสลิมมักทำบุญเฉพาะในหมู่ญาติพี่น้อง จุฬาราชมนตรีควรเตือนให้พวกเขาเหล่านั้นทำบุญตามหลักที่ศาสนาบัญญัติไว้

สำหรับปัญหาอีกประเด็นคือ เรื่องการเดินทางไปทำพิธีฮัจย์ที่มักกะฮ์ มุสลิมฐานะร่ำรวยมักมีโอกาสได้เดินทางไปหลายครั้ง ซึ่งเกินความจำเป็นตามหลักศาสนา จุฬาราชมนตรีควรสร้างจิตสำนึกแก่มุสลิมที่ร่ำรวยให้มีความถ่อมตนและสร้างกุศล เช่น การช่วยพี่น้องมุสลิมให้ได้ไปทำพิธีฮัจย์ที่มักกะฮ์สักครั้งหนึ่งในชีวิต เป็นต้น

สถาบันจุฬาราชมนตรี เป็นสถาบันที่มีความสำคัญในตนเองคือ เป็นสถาบันเก่าแก่สถาบันหนึ่งของสังคมไทย ที่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำกิจการด้านศาสนา อีกทั้งได้รับการรับรองอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่สถาบันจุฬาราชมนตรีได้รับการวิจารณ์อันเนื่องจากการขาดสมดุลย์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของจุฬาราชมนตรี ในทางโลกและทางธรรม ผู้เขียนบทความเชื่อว่าข้อเสนอแนะในเรื่องต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นอาจเป็นประโยชน์ต่อจุฬาราชมนตรีในการปรับสถาบันให้เหมาะสมกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนไปในแนวทางที่เป็นศาสนนิยมเพิ่มขึ้น

สรุป

เมื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของสถาบันจุฬาราชมนตรีในสังคมไทย พบว่าจุฬาราชมนตรีได้ปรับตัวในแต่ละยุคสมัยได้อย่างเหมาะสม ซึ่งทำให้สถาบันนี้อยู่คู่กับสังคมไทยมาได้อย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทยมีแนวโน้มที่จะถอยห่างจากสภาวะโลกทัศน์นิยมโดยหันเข้าหาศาสนาเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะสังคมมุสลิม แต่สถาบันจุฬาราชมนตรียังคงมีสภาวะทางโลกทัศน์ที่เห็นได้อย่างชัดเจน และยังไม่สามารถปรับสถาบันเพื่อตอบสนองความต้องการของมุสลิม จึงเป็นเหตุสำคัญทำให้ความสำคัญของสถาบันจุฬาราชมนตรีค่อยๆ ลดลง

³⁹ รัฐบาลยุคพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ได้ผลักดันให้มีพระราชบัญญัติส่งเสริมกิจการกองทุนชะกาต ซึ่งได้รับการพิจารณาอนุมัติในหลักการจากคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลยุคนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ เพื่อนำเสนอให้รัฐสภาอนุมัติ

สถาบันศาสนามีคุณค่าต่อสังคมในการสร้างความรู้สึกร่วมกันทางจิตใจ และสนับสนุนให้สมาชิกดำเนินชีวิตไปในวิถีเดียวกัน ทั้งยังทำให้สังคมมีความเป็นเอกภาพและสันติสุข ดังนั้น สถาบันที่ดำเนินการเกี่ยวกับศาสนา ดังเช่นสถาบันจุฬาราชมนตรีจึงมีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง แต่ท่ามกลางสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงดังกล่าว สถาบันจุฬาราชมนตรีได้สูญเสียความสามารถในการเป็นผู้นำปกครองดูแลสังคมมุสลิม (Social Control) ดังนั้น เพื่อประโยชน์สุขของสังคมและความคงอยู่ของสถาบัน สถาบันจุฬาราชมนตรีจึงควรพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อปรับปรุงสถาบันให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนไป ดังเช่นที่สถาบันเคยปรับตัวมาแล้วในอดีต

บรรณานุกรม

หนังสือ

- คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. (2540). พระราชบัญญัติการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม พ.ศ. 2540: กฎกระทรวง ระเบียบ ข้อบังคับ เกี่ยวกับการบริหารองค์กรศาสนาอิสลาม ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย.
- คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย. (2552). ระเบียบคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ว่าด้วยการดำเนินกิจการฮาลาล พ.ศ. 2552. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย.
- เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร. (2547). หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์: กบฏหรือวีรบุรุษแห่งสี่จังหวัดภาคใต้. กรุงเทพฯ: มติชน.
- จรัญ มะลูลีม; กิติมา อมรทัต; และ พรพิมล ตริโชติ. (2538). ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์. (2546). ขุนนางกรมท่าขวา: การศึกษาบทบาทและหน้าที่ในสมัยอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2153-2435. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- กองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ขานเมือง. (มปป.). จุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์ และความเป็นมาของตำแหน่งจุฬาราชมนตรี. กรุงเทพฯ: เรือนอักษร.
- ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2511) จดหมายเหตุประมวงศสกุลบุญนาถ. พระนคร: โรงพิมพ์แบบเรียนไทย พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงดลัป ประดิพัทธ์ฤฎบาล ณ เมรุวัดธาตุทอง 16 มีนาคม 2513.
- มุฮัมหมัด ไรซูลี. (2547). ใครกำหนดสังคมมุสลิม. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2549). รัฐกับศาสนา: อาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด. (2531). กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม. กรุงเทพฯ: กองทุนสง่า รุจิระอัมพร.
- ศราวดี อารีย์; และคนอื่นๆ. (2551). ฝ่าโลกมุสลิม รัฐกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมชาอูดีอะเราะเบีย อิหร่าน และอินโดนีเซีย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ. (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุพจน์ ด้านตระกูล. (2547). *อดีตจุฬาราชมนตรี แชม พรหมยงค์ (ชำชุดดิน มุस्ताฟา) กับ ๔ จังหวัดชายแดนภาคใต้*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม (ประเทศไทย). สำนักจุฬาราชมนตรี. (ม.ป.ป.). ศาสนาอิสลามในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักฯ.

Abercrombie, Nicholas; Hill, Stephen; and Turner Bryan S. (1994). *The Penguin Dictionary of Sociology*. Third Edition. London: Penguin Books.

Al-Attas, Muhammad Naquib. Syed. (1993). *Islam and Secularism*. Kuala Lumpur: Islamic Thought and Civilization International Islamic University Malaysia.

Baker, Chris; et al. (2005). *Van Vliet's Siam*. Chiang Mai: Silkworm Books.

Beger, Peter L., Edited. (1999). *The Desecularization of the world: Resurgent Religion and World Politics*. Michigan: Ethics and Public Policy Center.

บทความ

จรัญ มะลูลีม. (2547, มิถุนายน). *ระหะบี และสะลาฟียะ: ลัทธิใหม่ชายแดนใต้*. ที่นี้สำนักจุฬาราชมนตรี. 1(12): 17-19.

ตักแตนดำขาว. (ม.ป.ป.). *เมื่อเรื่องจุฬาเข้าไปถึงมือนักการเมือง*. ใน *จุฬาราชมนตรี ต่วน สุวรรณศาสน์ และความเป็นมาของตำแหน่งจุฬาราชมนตรี*. กรุงเทพฯ: เรือนอักษร.

ฟาริดะห์ มะหะหมัด ฮัจยะห์. (2549, พฤษภาคม-สิงหาคม). *ชีวประวัติท่านจุฬาราชมนตรีนายฮัจยีประเสริฐ มะหะหมัด*. สารมิตาฮ์. 7(20): 1-11.

รำลึกลุงแชม พรหมยงค์ อดีตจุฬาราชมนตรีกับมรดกที่มีการสานต่อ. (1989, สิงหาคม). *Islamic Guidance Post*. หน้า 13.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *อนาคตขององค์กรสงฆ์*. ใน *มองอนาคต: บทวิเคราะห์เพื่อการปรับเปลี่ยนทิศทางการสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา. หน้า 115-151.

พลับพลึง คงชนะ. (2548). *ประวัติศาสตร์ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีแห่งประเทศไทย ในมิตรภาพไทย-อิหร่านความสัมพันธ์อันดี ใกล้ชิดกว่า 400 ปี* หน้า 156-186.

_____. (2550, เมษายน-กันยายน) ท่านเชน: จุฬาราชมนตรีคนสุดท้ายสมัยอยุธยา *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี* หน้า 1-25.

ประเวศ วะสี. (2552, 13 ตุลาคม). *จดหมายเปิดผนึกถึงทักษิณ*. *มติชน*. หน้า 11.

พระไพศาล วิสาโล. (2542). *อนาคตสำหรับพระพุทธศาสนาไทย: ว่าด้วยคณะสงฆ์*. ใน *พุทธวิบัติ: วิภวติศาสนายุคอนุทวีปไทย*. พิทยา ว่องกุล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง. หน้า 41-75.

Imtiyaz. Yusuf, (1998, July). Islam and Democracy in Thailand: Reforming the Office of Chularajmontri in *Journal of Islamic Studies*. 9; (1998) pp.277-298

Dissertation

Plubplung Kongchana. (2010) *Chularajmontri: A Religious Institution Amidst Social Changes*. Graduate School of Philosophy and Religion, Assumption University of Thailand.